

סנהדרין דף ס"ד, עבודת המולך

א. עבודת המולך בתקופת המקרא

1. **ויקרא, י"ח כ"א:** "וּמִזְרָעָךָ לֹא תִתֵּן לְהַעֲבִיר לַמֶּלֶךְ וְלֹא תַחֲלֹל אֶת שֵׁם אֱלֹהֶיךָ אֲנִי ה'."
2. **ויקרא, כ':** "(ב) וְאֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תֹּאמַר אִישׁ אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִן הַגֵּר הַגֵּר בְּיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִתֵּן מִזְרָעוֹ לַמֶּלֶךְ מוֹת יוּמָת עִם הָאָרֶץ יִרְגְּמֻהוּ בָאֶבֶן: (ג) וְאֲנִי אֶתֵּן אֶת פְּנֵי בְּאִישׁ הַהוּא וְהַכְרַתִּי אֹתוֹ מִקֶּרֶב עַמּוֹ כִּי מִזְרָעוֹ נָתַן לַמֶּלֶךְ לְמַעַן טַמֵּא אֶת מִקְדָּשִׁי וְלַחֲלֹל אֶת שֵׁם קְדֹשִׁי: (ד) וְאִם הֶעֱלַם יַעֲלִימוֹ עִם הָאָרֶץ אֶת עֵינֵיהֶם מִן הָאִישׁ הַהוּא בְּתֵתוֹ מִזְרָעוֹ לַמֶּלֶךְ לְבַלְתִּי הַמִּית אֹתוֹ: (ה) וְשִׁמַּתִּי אֲנִי אֶת פְּנֵי בְּאִישׁ הַהוּא וּבִמְשַׁפְּחָתוֹ וְהַכְרַתִּי אֹתוֹ וְאֵת כָּל הַזָּנִים אַחֲרָיו לְזִנוּת אַחֲרֵי הַמֶּלֶךְ מִקֶּרֶב עַמָּם:".
3. **דברים י"ב:** "(ל) הַשֹּׁמֵר לָךְ פֶּן תִּנְקֹשׁ אַחֲרֵיהֶם אַחֲרֵי הַשְׁמָדָם מִפְּנֵיךָ וּפֶן תִּדְרֹשׁ לֵאלֹהֵיהֶם לֵאמֹר אֵיכָה יַעֲבֹדוּ הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֶת אֱלֹהֵיהֶם וְאֶעֱשֶׂה כֵן גַּם אֲנִי: (לא) לֹא תַעֲשֶׂה כֵן לַה' אֱלֹהֶיךָ כִּי כָל תּוֹעֵבֶת ה' אֲשֶׁר שָׁנָא עָשׂוּ לֵאלֹהֵיהֶם כִּי גַם אֶת בְּנֵיהֶם וְאֶת בְּנֹתֵיהֶם יִשְׂרְפוּ בָאֵשׁ לֵאלֹהֵיהֶם:".
4. **דברים י"ח:** "(ט) כִּי אֲתֶה בָּא אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ לֹא תִלְמַד לַעֲשׂוֹת כְּתוֹעֵבֹת הַגּוֹיִם הָהֵם: (י) לֹא יִמָּצֵא בְּךָ מַעֲבִיר בְּנוֹ וּבִתּוֹ בָּאֵשׁ קֶסֶם קְסָמִים מְעוֹנָן וּמְנַחֵשׁ וּמְכַשֵּׁף:".
5. **מלכים ב' י"ז:** "(ז) וַיְהִי כִּי חָטְאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל לַה' אֱלֹהֵיהֶם הַמַּעֲלֶה אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִתַּחַת יַד פְּרָעָה מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיִּירָאוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים: ... טז) וַיַּעֲזְבוּ אֶת כָּל מִצְוֹת ה' אֱלֹהֵיהֶם וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם מַסָּכָה שְׁנַיִם עֶגְלִים וַיַּעֲשׂוּ אֲשִׁירָה וַיִּשְׁתַּחֲווּ לְכָל צָבָא הַשָּׁמַיִם וַיַּעֲבֹדוּ אֶת הַבַּעַל: (יז) וַיַּעֲבִירוּ אֶת בְּנֵיהֶם וְאֶת בְּנֹתֵיהֶם בָּאֵשׁ וַיִּקְסְמוּ קְסָמִים וַיִּנְחֲשׂוּ וַיִּתְּמַכְרוּ לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי ה' לְהַכְעִיסוֹ:".
6. **דברי הימים ב' כ"ח:** "(א) בֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה אָחִז בְּמִלְכּוֹ וְשֵׁשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלַם וְלֹא עָשָׂה הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי ה' כְּדוּיד אָבִיו: (ב) וַיִּלָּךְ בְּדַרְכֵי מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וְגַם מַסָּכוֹת עָשָׂה לְבַעֲלִים: (ג) וְהוּא הִקְטִיר בְּגִיא בֶן הַזֶּם וַיַּבְעֵר אֶת בְּגָיו בָּאֵשׁ כְּתוֹעֵבוֹת הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הָרִישׁ ה' מִפְּנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל:".
7. **מלכים ב' ג':** "(כו) וַיִּרְא מֶלֶךְ מוֹאָב כִּי חֹזַק מִמֶּנּוּ הַמִּלְחָמָה וַיִּקְחֵם אוֹתוֹ שְׁבַע מְאוֹת אִישׁ שְׁלֹף חֶרֶב לְהַבְקִיעַ אֶל מֶלֶךְ אֲדוֹם וְלֹא יָכְלוּ: (כז) וַיִּקְחֵם אֶת בְּנוֹ הַבְּכוֹר אֲשֶׁר יָמְלֹךְ תַּחְתָּיו וַיַּעֲלֵהוּ עָלָה עַל הַחֲמָה וַיְהִי קֶצֶף גָּדוֹל עַל יִשְׂרָאֵל וַיִּסָּעוּ מֵעָלָיו וַיָּשָׁבוּ לָאָרֶץ:".

ב. מולך לאו עבודה זרה

8. **סנהדרין דף ס"ד:** "קתני עבודה זרה, וקתני מולך. אמר רבי אבין: תנן כמאן דאמר מולך לאו עבודה זרה היא."
9. **רש"י שם:** "אלמא מולך לאו בכלל עבודה זרה, ונפקא מינה דאם זבח וקטר לפניו - פטור, אי נמי: העביר מזרעו לשאר עבודה זרה ואין דרכה בכך - לא מחייב, דמולך דוקא כתוב, ששמו מולך."
10. **רמב"ם עבודה זרה, ו' ג':** "אלא בהעברה בלבד היתה עבודה זו ששמה מולך, לפיכך העושה עבודה זו לעבודת כוכבים אחרת חוץ ממולך פטור."
11. **כסף משנה שם:** "ונראה מדברי רבינו שכתב לעבודת כוכבים אחרת דמולך עבודת כוכבים הוא והעושה אחד מארבע עבודות לפניו חייב ודלא כרש"י שכתב דפטור."
12. **חידושי הר"ן שם:** "אבל לשון מלכות שייך במולך שהוא ענין של כשוף שחושב בעצמו שהוא מועיל לו אם ימליכו עליו ויעביר את בנו לפניו והיינו דאמר' דמולך לאו ע"א היא שאינו עושה אותה ע"א לקבלו באלוה אלא בכח כישוף כדפרישני ואם זבח ונסך לפניו פטור."
13. **מאירי שם:** "מעשה זה אינו עיקר הע"ז שאין זה אלא חוק אותם הגוים לכניסה בברית אמונתם ועיקר ע"ז זו הוא העבודה ליסוד אחר שנעשה מבני דתם וכל שזבח וקטר ונסך והשתחוה לשם היסוד הוא בכלל עובד ע"ז אבל המוסר והמעביר אינו עובד ע"ז עדין אלא שמתחקה בחוקותיהם ועל חוק זה הקפידה תורה לחייבו עליו סקילה ואם זבח וקטר לכומר או למדורה שלא לשם היסוד אין זה כלום."

14. **סנהדרין דף ס"ד:** "אמר רב יהודה: אינו חייב עד שיעבירו דרך העברה. היכי דמי? אמר אביי: שרגא דליבני במיצעי, נורא מהאי גיסא ונורא מהאי גיסא, רבא אמר: כמשוורתא דפוריא".

15. **רש"י שם:** "והאש מכאן ומכאן ומעבירין עליו ואינו שורפו, מדקתני לקמן: המעביר עצמו פטור, אלמא לאחר העברה הוא חי, והא דאמרין (סנהדרין סג, ב) גבי חזקיה שסכתו אמו סלמנדרא לאו למולך היה אלא לאלהי ספרוים, דהתם שריפה כתיב ... קופץ ברגליו כדרך שהתינוקות קופצין בימי הפורים, שהיתה חפירה בארץ והאש בוער בו והוא קופץ משפה לשפה".

16. **רמב"ם עבודה זרה, ו' ג':** "ומעבירו ברגליו מצד זה לצד אחר בתוך השלהבת, לא שהוא שורפו למולך כדרך ששורפין בניהם ובנותיהם לעבודת כוכבים אחרת אלא בהעברה בלבד היתה עבודה זו ששמה מולך".

17. **רמב"ן ויקרא י"ח:** "ועם כל זה הנראה בעיני מהכרע הפסוקים כי היה הבן למאכולת האש, שהכתוב אומר (יחזקאל כג לז) וגם את בניהן אשר ילדו לי העבירו להם לאכלה, ושם (פסוק לט) נאמר ובשחטם את בניהם לגלוליהם, שהיו מעבירין אותו באש עד שישרף או שימות באש והיא שחיטתו, כי הלשון הזה "העבירו להם" במולך הוא, ואמר בו הכתוב "לאכלה", והזכיר בו שחיטה, אם כן מה שאמר "כמשוורתא דפוריא", לומר שהיו מעבירין אותו על השלהבת פעמים רבות והוא מת בלהב האש ... ורבותינו אמרו (סנהדרין סג ב) אף חזקיה מלך יהודה ביקש אביו לעשות לו כן, שישורף אותו באש, אלא שסכתו אמו בשמן סלמנדרא, והנה אחז למולך העביר אותו כדכתיב וגם את בנו העביר באש כתועבות הגוים אשר הוריש ה' מפני בני ישראל, וזהו הלשון הכתוב במולך, אם כן היא הבערה שתמשול בו האור וימות, וניצל הצדיק בסלמנדרא הזו שבראה הקדוש ברוך הוא בעבורו".

ג2. מקצת זרעו ולא כל זרעו

18. **ר"ן סנהדרין, דף ס"ד:** "העביר כל זרעו פטור שנאמר מזרעך ולא כל זרעך. פי' דא"כ דחייב ה"ל למכתב וזרעך לא נתן ומדקאמר מזרעך משמע מקצתו ולא כולו וטעמא דמילת' דמנהג עבוד' מולך בימי' ההם כך היה".

19. **ספר החינוך, ר"ח:** "וזה הענין שאין החיוב בא אלא במקצת הזרע ולא בכולו, אפשר שהיה מפני שהכומרים השקרנים היו מבטיחין אבי הבן כי על ידי תקרובת בן זה יצליח שאר זרעו בכל אשר יפנה, ותהיה הברכה והטובה מצויה בביתו, ולרוב תרמיתם לא רצו מתחילה לקבוע החוק רק במי שישאר לו זרע מלבד אותו שהוא נותן להם, פן ימאנו מלשמוע אליהם, הן לשורפו לגמרי הן להעבירו בתוך הלהב ולסכנו כדעת קצת המפרשים, ולמען יבטיחו גם כן על הברכה והטובה בנשאים ויתפתו אליהם מתוך כך הפתאים, ולכן לא חייבה התורה בענין רק כשהוא כעין עבודתו ולא בצד אחר".

20. **ספר מצוות גדול, לאוין מ':** "ועוד תניא העביר כל זרעו פטור שנאמר (ויקרא כ, ג) כי מזרעו נתן למולך מקצת זרעו ולא כל זרעו, ויש טעם בזה לתשובת המינים מפני שבמיתת ב"ד מתכפרין המומתין וזה עשה כל כך עבירה גדולה שאין הקדוש ברוך הוא רוצה שיהא לו שום כפרה".

ד. "ולא עלתה על ליבי – זה יצחק בן אברהם"

21. **ירמיהו י"ט, ה':** "וּבָנֵי אֶת בְּמֹת הַפֶּעַל לְשׁוֹף אֶת בְּנֵיהֶם בָּאֵשׁ עֲלֹת לַפֶּעַל אֲשֶׁר לֹא צִוִּיתִי וְלֹא דִבַּרְתִּי וְלֹא עָלְתָה עַל לִבִּי".

22. **תענית, דף ה':** "ולא עלתה על לבי – זה יצחק בן אברהם".

23. **מורה הנבוכים, ג' כ"ד:** "ואמנם ענין אברהם אבינו ע"ה בעקידה כלל שני ענינים גדולים הם מפנות התורה. הענין האחד הוא להודיע אותנו גבול אהבת השם ויראתו עד היכן היא מגעת, וצוה בזה הענין אשר לא ידמה לו לא נתינת ממון ולא נתינת נפש, אבל הוא מופלג מכל מה שאפשר שיבא במציאות ממה שלא ידומה שטבע בני אדם יטה אליו, והוא שיהיה איש עקר בתכלית הכוסף לילד ובעל עושר גדול ואיש נכבד ובוחר שישאר מזרעו אומה, ונולד לו בן אחר היאוש איך יהיה חשקו בו ואהבתו אותו, אבל ליראתו השם יתברך ולאהבתו לקיים מצותו, בז לולד האהוב ההוא והניח כל מה שקוה בו והסכים לשחוט אותו אחר מהלך ג' ימים ... כדי שיתפרסם לבני אדם מה ראוי לעשותו בשביל אהבת השם יתברך ויראתו, לא לתקות גמול ולא לפחד עונש, כמו שבארנו במקומות רבים".

¹ לא התייחסנו כאן למחלוקת הראשונים בדין העברה לכומרים, ובשאלה האם הכומר או האב מעביר את בנו בפועל. בעניין "משוורתא דפוריא" – ראה דרכי משה, סוף סימן תר"צ.

24. **אגרות הראי"ה, שע"ט:** "אותה ההתמכרות העמוקה של עבודה זרה, שראה בה אדם הפרא חזות הכל, עד שניצחה גם את רחמי הורים, ותשים את האכזריות על בנים ובנות למידה קבועה בעבודת המולך, וכהנה, היא תוצאה ערפלית מההכרה הגנוזה שבעמק לבב האדם, שהעניין הא-לוהי יקר הוא מכל, וכל נחמד ואהוב כאין נגדו ... כאשר הוצרכה ההארה הא-לוהית להופיע בטהרתה, נתגלתה בעוז התלהבותה בניסיון העקידה, שהראה לדעת שאותו החוס וההתמכרות לעניין א-לוהי אינו צריך דווקא שתהיה ההשגה הא-לוהית כל כך מעולפת בלבושים בזויים, כאותם של העבודות הזרות, שהניצוץ של הטוב הא-לוהי אובד בהם לגמרי את דרכו, אלא גם בהשגה טהורה".

25. **הרב יהודה עמיטל, עת רצון:** "בתיאורם את מעשה העקידה מבקשים חז"ל להדגיש בפנינו את אנושיותו של אברהם אבינו עליו השלום. הדו-שיח שבין האב ובנו מחייה את המעשה ומקרר אותו למעשי אדם ותחבולותיו. כלל גדול לימדנו כאן חכמים הראשונים: אברהם לא היה מלאך ויצחק לא היה שרף, בני אדם אנושיים היו. במשנת תענית נאמר: "מי שענה את אברהם בהר המוריה, הוא יענה אתכם וישמע בקול צעקתם היום הזה. ברוך אתה ה' גואל ישראל". מכאן, שחז"ל הבינו שאברהם התפלל בהר המוריה לביטול הגזירה, אף שאין לכך רמז בפשט הכתוב ... נראה ממשנה זו, כי גלוי וידוע לפני חכמינו ז"ל שלא רק הגשמת רצון שמים יש בכך שיצחק לא נעקד, אלא אף מענה לזעקתו האנושית של אברהם אבינו. גם אלמלא היתה מלכתחילה התוכנית הא-לוהית להימנע מהקרבתו לעולה, היה יצחק ניצל מדינה של עקידה מכוח תפילתו של אברהם. לעומת פרשת סדום, שם התווכח אברהם עם הקב"ה, הדגש מושם כאן על **תפילתו** של אברהם. נראה, כי אלמלא היתה לחז"ל מסורת שאברהם התפלל, לא היו דורשים כפי שדרשו. אך ידוע היה לחז"ל, כי אברהם תיקן כאן סדר תפילה של ממש, לשעה ולדורות. במדרש אחר הורחבו הדברים, ותפילתו של אברהם באה בתיאור דרמטי: "וישם אותו על המזבח" - עיני אברהם בעיני יצחק, ועיני יצחק בשמי שמים והיו דמעות מנשרות ונופלות מעיני אברהם עד שהיתה קומתו משוטטת בדמעות. אמר לו: בני, הואיל והתחלת (=מחלת) על רביעית דמד, יוצרך יזמין לך קרבן אחר תחתיו. באותה שעה פער פיו בבכיה וגעה געיה גדולה והיו עיניו מרופפות וצופות לשכינה והרים קולו ואמר "אֶשָּׂא עֵינִי אֶל הַהָרִים מֵאֵין יָבֵא עֶזְרִי: עֶזְרִי מֵעַם ה' עֲשֵׂה שְׁמִים וְאֶרֶץ" (תהלים קכא, א-ב)". למרות מאמרו של הקב"ה וציוויו שיעקוד את בנו, לא השלים אברהם אבינו עם צו העקידה, אלא עמד והתפלל על בנו. במדרש זה מתגלה לעינינו יחסו של אברהם לצו הקב"ה: "מחד, "עבד נאמן", הממהר לעשות רצון קונו, ומאידך, אב רחמן ואהוב, שאינו כובש רגשותיו, אלא מתפלל על בנו ומתחנן להצלת נפשו. אנו מכירים היטב תופעה של דיכוי כל רגש אנושי ואבהי בשעה של אקסטאזה דתית. כך בימים ההם, בעבודת המולך, וכך בזמן הזה, בתגובת שכנינו למשמע השמועה על מותו של אחד ה"שאהידים" תוך כדי הרג חפים מפשע. אילו היה נסיון העקידה של אברהם אבינו חסר מימד אנושי זה, לא זו בלבד שהיה מתגמד בשל כך, אלא אפשר שהיה הופך את המעשה כולו לפסול מעיקרו! ...

כדי להבין את משמעות נוסח התפילה שתיקנו אנשי כנסת הגדולה "וכבש רחמי", יש להתבונן היטב במעשה העקידה. המתבונן יחשוב, לכאורה, שאין בעקידה אלא קבלת צו א-לוהי בשתיקה ובהכנעה. אברהם אבינו מצווה לשחוט את בנו, ומתוך הכרה שאין דבר העומד בפני ציוויו של הקב"ה, מבטל הוא את רצונו מפני רצון הקב"ה. לכאורה, כל רגשותיו האנושיים בטלים, ואין בו אהבת אב לבנו, רחמים, או שיקולי מוסר. הכל משתתק, נמוג ונעלם אל מול הצו הא-לוהי. "וְלִבִּי חָלַל בְּקִרְבִּי" (תהלים קט, כב), כאילו ליבו ריק מכל רגש אנושי. לדידי, תפיסה זו מוטעת לחלוטין. אהבת אברהם לבנו לא נעלמה או נמוגה בזמן העקידה; אדרבה, עוצמתה היתה תנאי למעשה העקידה כולו. לא בכדי מדגיש הקב"ה בצוותו את אברהם לשחוט "את בנך ... אשר אהבת". היחס החם שבין האב ובנו מובלט היטב לאורך הסיפור כולו: "ויקח ... ואת יצחק בנו ... וישם על יצחק בנו ... ויאמר יצחק אל אברהם **אביו** ויאמר **אבי** ויאמר: הנני **בני** ... אל-הים יראה לו השה לעולה **בני** ... ויעקוד את יצחק **בנו** ... לשחוט את **בנו**". דווקא באותם יחסי אהבה מיוחדים שבין אב לבנו טמון סוד העקידה. אהבתם מבליטה את הניסיון, מעצימה אותו, ומבטאת את ייחודיותו לעומת מעשי הקרבה למולך של עובדי עבודה זרה. בדברי חז"ל, וכך גם במסר העולה בין השיטין מפרשה זו, מבין קפלי המקראות, מודגש רעיון נוסף: הראשונים, אבות האומה, אינם מלאכים. האבות אינם מופיעים לפנינו כבעלי נס ועושי מופתים; להיפך: מתגלים הם לעינינו כדמויות אנושיות במובן הנעלה ביותר. דמויות מלאות לבטים, רגשות ותחושות מעורבות".